

Småstykker

»VINLANDSKORTET«

AF

FINN GAD

I OKTOBER 1965 – på den 473nde årsdag for Columbus' opdagelse af Amerika – udsendte Yale University Press et stateligt værk med den sensationelle titel »The Vinland Map and The Tartar Relation«.¹ Det var især titlens første del, der havde en stærk virkning: »The Vinland Map«, et kort over det gamle norrøne Vinland! På titelbladet stod tre forfattere eller udgivere som ansvarlige for værkets indhold, *Th. E. Marston*, Curator of Medieval and Renaissance Literature ved Yale University Library, for selve manuskriptets historie og beskrivelse, *R. A. Skelton*, Superintendent of the Map Room i British Museum, kendt for sine kartografisk-historiske arbejder, for det kartografisk-historiske ved manuskriptet og dets fortolkning, og endelig *G. D. Painter*, Assistant Keeper of Printed Books ved British Museum, for udgivelsen af manuskriptets tekster og kommentaren hertil, hvorfor han også beskæftiger sig med kortteksternes norrøne del. To af udgiverne er således englændere. Når der derfor nedenfor tales om den »amerikanske udgivelse« eller om »de amerikanske udgivere« og lignende, er det, fordi Yale University Library står som hovedudgiver, og værket er udsendt under amerikanske auspicer.

Det sensationelle ved denne publikation var offentliggørelsen af et hidtil ukendt middelalderligt kort over verden, og vestligst på dette kort ser man landkonturerne af en ø, der må repræsentere det, man senere har benævnt Amerika. Dette har som bekendt intet af de hidtil kendte kort fra middelalderen vist. Offentliggørelsen blev da også

¹ The Vinland Map and The Tartar Relation by R. A. Skelton, Thomas E. Marston, and George D. Painter for the Yale University Library, with a Foreword by Alexander O. Victor. XII + 294 sider, samt 19 plancher og 10 tekstfigurer. New Haven and London, Yale University Press, 1965. 20 s.

fulgt op af dagspressen verden over. I dagbladene herhjemme og i Grønlands-interesserede kredse var det naturligt, at ikke blot den hidtil ukendte aftegning af »Vinland«, men også omridset af Grønland tiltrak sig den største opmærksomhed. Det var for så vidt uretfærdigt mod størstedelen af manuskriptet; for det er ikke hver dag, man finder en ganske ny beretning om en rejse til Mongoliet i 1200-tallet. Så epokegørende, som det hele fund er blevet slået op til, er det nu ved en nærmere kritisk betragtning ikke – ej heller så betydningsfuldt, som i hvert fald to af udgiverne vil gøre det til.

Håndskriftet, der i 1957/58 blev fremdraget, befandt sig i to dele, hver sit sted. I sig selv er denne historie om fundet en spændende beretning om lykkelige tilfældigheder og en vågen antikvar. Man fornemmer den stemning, der må have behersket de pågældende, da de stod med de sammenbragte manuskriptdele, der havde været adskilt i – ja, hvor mange år ved man ikke.

Man undrer sig imidlertid straks her over, at udgiverne slet ikke omtaler proveniensen af disse manuskriptdele, heller ikke om de har forsøgt på at finde frem til denne del af gådens løsning. Hvad der ligger mellem affattelses- og opdagelsestidspunkterne er således skjult i mørket. Det påhviler udgiveren i det mindste at gøre opmærksom på, hvad han ikke ved herom.

Manuskriptet omfatter to tekster, dels en hidtil ukendt beretning om John de Plano (Giovanni di Piano?) Carpinis sendelse til mongolerne 1245–47, dels en – ikke særlig god, ufuldstændig – afskrift af Vincent de Beauvais' *Speculum Historiale* (forfattet midt i 1200-tallet). Til disse to tekster er så føjet et verdenskort, der foruden den »gamle verden« omfatter Island, Grønland og Vinland, samt nogle mere eller mindre apokryfe øer såvel i Atlanten som øst for Asien.

Den palæografiske gennemgang af manuskriptet i den amerikanske udgivelse er, så vidt det kan ses, upåklagelig. Der kan vel ikke være tvivl om, at håndskriftet stammer fra det øvre-rhinske område, og at det er dateret rigtigt til omkring midten af 1400-tallet.² Der kan efter det fremførte heller ikke være tale om nogen form for forfalskning af kortet i en senere tid med tilføjelser, bevidst tegnede i en gammel stil. Håndskriftet synes »ægte« nok, og det ydre at danne en passende baggrund for et virkelig sensationelt indhold.

Af dette indhold har afskriften af *Speculum Historiale* egentlig slet ingen interesse, og skildringen af Carpinis sendefærd kun delvis, idet

² Bibliotekar og kortkurator ved Royal Geographical Society i London, G. R. Crone, kommer ad anden vej til det resultat, at kortet muligvis kan og skal dateres til efter 1486, for hvilket han ganske kort gør rede i *Encounter* februar 1966, vol. XXVI, nr. 2, s. 75 ff. Der er dog formentlig de vægtigste kriterier for, at de amerikanske udgivere har ret i dateringen.

der findes andre beretninger herom. Der synes at være en sproglig forbindelse mellem denne sidste skildring, i udgivelsen kaldt Tartar-Relationen (TR), og teksterne på kortet, som udgiverne kalder Vinlandskortet (VM). Derfor kan TR's tekst ved sammenligning med VM's tekster yde hjælp til tolkningen af disse, selvom det sproglige materiale straks må karakteriseres som lidet omfattende.

Det er selve kortet, VM, der har den alt overvejende interesse for den historiske forskning (fig. 1). Udgiverne lægger da heller ikke skjul på, at det for dem repræsenterer det mest sensationelle ved hele manuskriptet. Især gælder dette aftegningen af Island, Grønland og Vinland og de til disse to sidste knyttede korttekster. Det ville unægtelig også være kærkomment at få føjet en sikker kilde til det øvrige, såre sparsomme kildemateriale, der belyser de norrøne Atlanterhavsområders historie. To af udgiverne, R. A. Skelton og G. D. Painter, presser derfor også såvel kortets landomrids som dets tekster for al den »nærende saft«, de to appelsiner overhovedet kan rumme – og mere til.

Det ville være en træls og langsommelig vej at analysere hver enkelt dråbe saft i de to afhandlinger, hvoraf Skeltons er den mest omfattende. Det er mere formålstjenligt at gøre rede for en anden opfattelse af såvel kortet som dets tekster. Undervejs kan så R. A. Skeltons og G. D. Painters enkelte fortolkninger og argumenter drøftes.

Først de to korttekster, der her kommer i betragtning. De gengives her efter den amerikanske udgaves reproduktioner, hvilket dels er de to facsimile-gengivelser af kortet på udgavens plancher, den ene umiddelbart efter s. 18, den anden som planche VII umiddelbart foran s. 131, og dertil den forstørrede gengivelse af den længste tekst øverst på planche IV. Det betyder naturligvis et alvorligt handicap for den, der vil beskæftige sig med det tekstkritiske, ikke at have haft originalen for øje; men ikke desto mindre kan der konstateres visse fejl i transskriptionen af den længste korttekst. Det er derfor på sin plads at gengive teksterne, som de står på kortet, idet abbreviaturerne opløses (hvad de ikke er i Skeltons transskription) og sandsynlige læsemåder og korrekturer sættes i parentes.

Den korte tekst ud for omridset af Vinland er der ingen vanskeligheder med; den lyder:

Vinilanda Jnsula / a Byarno reperta / et leipho socijs /

Der er kun her at bemærke, at det formodentlig er en trykfejl, når der i transskriptionen s. 139 ud for (nr.) 66 står *Vinlanda*.

Den lange tekst nordvest for Grønland på kortet lyder således:

Volente deo post longum iter ab insula Gronelanda per meridiem ad / reliquas extremas partes occidentalis oceani maris iter facientes ad / austrum inter glacies byarnus et leiphus erissonnis socij terram nouam uberrimam / videlicet viniferam inuenerunt quam vimlandam insulam

appellaverunt henricus / Gronenlande regionumque (finitimarum) sedis apostolicæ episcopus legatus in hac terra / spaciosa vero et opulentissima in posterimo anno patris sanctissimi nostrj Pascali accessit in nomine dei / omnipotentis longo tempore mansit estiuo et brumali postea versus gronenlandam redit / ad orientem hiemalem deinde humillima obediencia superiori vo- / -luntati processit /

Uoverensstemmelserne mellem ovenstående og transskriptionen hos Skelton s. 140 ud for (nr.) 67 er ikke store. I senere oplag af værket er en åbenbar trykfejl (deindø for deinde) blevet rettet; men man kunne ønske, at andre rettelser og tilføjelser var foretaget samtidig. Således er transskribenten ikke opmærksom på den diakritiske streg, der tydeligt på reproduktionen kan ses over *e* de to sidste gange, navnet på Grønland er anført, og som kan anes, men ikke med sikkerhed konstateres den første gang, navnet nævnes. Denne streg tyder på, at der skal læses Gronenlande og gronenlandam og måske også i første linje Gronenlanda. Den samme streg ses tydeligt over det samme *e* i den større skrift tværs over Grønlandskortet, hvor der klart skal læses Gronenlanda.

Hvad formen *gronenlanda* angår, viser en gennemgang af det øvrige kildemateriale, at den formentlig er enestående. Der findes adskillige former på navnet, såsom Gronland, Gronelandia, Groenelande, Gronlondie, Gronelant, Grenelandia; men ikke VM's *gronenlanda*. Som regel er det kun i de nordisksprogede kilder, at *ø*-lyd forekommer i navnet, der almindeligvis har formen Grœnland eller Grœnalant. VM's stavemåde er det rimeligst at fortolke som en indikation på tekstforfatterens løse forhold til navne i det hele taget, specielt hans tynde kendskab til nordiske geografiske navne. Island kalder han f. eks. *Isolanda*.

Af andre uoverensstemmelser imellem transskriptionerne kan nævnes, at den amerikanske øjensynlig vilkårligt har flyttet abbreviaturen i ordet *omnipotentis* fra *m* i omni- til *e* i -potentis; det er i hvert fald direkte imod teksten. Den amerikanske transskription giver endvidere Leif patronymikonnet *erissonius*, hvor man efter reproduktionen at dømme snarere skal læse *erissonnis*. Det væsentligste her er imidlertid ikke læsemåden, men latiniseringen af et nordisk Eiriksson, i begge læsemåder ildelydende. Endelig skriver man i transskriptionen *Vinilandā*, hvor der sandsynligvis skal læses *vimlandā*. Dette forhold bemærkes dog parentetisk af udgiveren, men med den efter reproduktionen sandsynligste læsemåde som den sekundære. Skal man læse *vimlandam* over for *Vinilanda* i den korte tekst, ligger der i dette atter en indikation på den usikkerhed over for navne, som tekstforfatteren synes at være behersket af. Det kan desuden også give anledning til tvivl, om tekstkompilatoren har forstået forbindelsen mellem tilstedeværelsen af vin (*viniferam*) og landets navn, hvilket omtales nedenfor.

G. D. Painter skriver s. 251 (delvis foregrebet af R. A. Skelton s. 141), at den længste tekst på kortet indeholder visse forfatteren af TR karakteristiske stående vendinger. Painter, der står som udgiver af TR's tekst, er den bedste kender af den, hvorfor hans opfattelse her følges. De stående vendinger, som altså har rent formel karakter, er efter Painter følgende: »ad . . . extremas partes«, »iter facientes«, »terra spaciosa et opulentissima« og »humillima obediencia superiori voluntati«. Dertil føjer han yderligere udtryk, der synes at være gentagelser fra kortets andre tekster, nemlig »terram novam« i forbindelse med »extremas partes« og »inter glacies«, der optræder to gange.

Er det rigtigt, hvad Painter skriver sammesteds, at »we can detect the compiler (af kortteksterne) in the act of rewording his textual source«, kan vi gå videre endnu. Kompilatoren er meget betaget af kulden. Nordkysten af Asien kaldes »frigida pars«, og nordøst på kortet omtaler en tekst »Terre . . . posite sunt inter boreales glacies«. Også forfatteren af TR nævner udtrykkelig kulden, således TR 7 (s. 59): »... a plaga occidentali, que appellatur Nayman montuosa valde et frigiditate modum excedens«, og TR 18 (s. 71) fortælles der om hundene, der angriber tartarerne, at de ruller sig tre gange i sandet, der »propter temporis frigiditatem congelatum est«, og således forsyner sig med et håndsbredt panser.

Allerede i TR 1 finder vi betegnelsen »sedis apostolice legatus« på den ene af de tre rejsende fratres, senere tales der (i TR 53) om »nuncii vel legati sedis apostolice sive regum«. I TR 1 nævnes det, at »... habitabilis mundi huius machina dividitur in duas principales partes orientalem videlicet et occidentalem large sumptas secundum quod sol oritur et occidit estivo tempore et brumali«, og i TR 11 »... contra Maiorem Indiam ad orientem hyemalem«.

Kan man følge Painter i hans autoritative fastlæggelse af de stående formler, og i forlængelse heraf udvide antallet af dem, kan man imidlertid ikke følge ham i at se bort fra, at de er sådanne formelle udtryk, når man skal forsøge på at analysere og vurdere teksten. Det ville for øvrigt kun have kuriositetens interesse at konstatere sådanne formelle udtryk, hvis man ikke drog konsekvensen heraf i vurderingen af tekstens indhold. Det er god videnskabelig skik og metodisk rigtigst at lade sådanne åbenbare formler og stilistiske floskler ude af betragtning, når det gælder tolkningen af en tekst og vurderingen af de meddelelser, den bringer. Der kan altså intet læses om isforholdene ved Grønland ud af den formelle tekstmæssige påfyldning »inter glacies«. Når det samme må gælde de andre, ovenfor anførte vendinger, bliver der faktisk ikke ret meget positivt tilbage af teksten.

I forbindelse hermed kunne det tænkes, at tekstens positiviteter yderligere kunne reduceres ved, at udtryk kunne være hentet andetsteds fra.

Adam af Bremen beretter (IV 39): »Preterea unam adhuc insulam recitavit a multis in eo repertam oceano, quae dicitur *Winland*, eo quod ibi vites sponte nascantur, *vinum optimum ferentes*« (fremhævelserne her). Der er ikke langt fra »vinum optimum ferentes« til VM's »viniferam«. I det mindste kan oplysningen herom stamme fra Adam af Bremen, lige som opfattelsen af Vinland som en ø. Imidlertid skulle VM-kompilatoren, hvis han ikke har læst meget overfladisk, samtidig have fået begrundelsen for øens navn.

Vi vender hermed tilbage til usikkerheden i VM's stavemåde af navnet: »vimlanda – vinilanda« og udtalelsen »videlicet viniferam«, der knytter sig til det foregående »terram nouam uberrimam«. Det er *uberrimam*, der uddybes ved hjælp af *videlicet viniferam*. Opkaldelsen af øen kommer ejendommeligt haltende bagefter og kun indledet med det næsten anonyme »quam«, der henviser til »insulam« i samme sætningsforbindelse. Der skabes ingen forbindelse til »viniferam« i det foregående, ved hjælp af et »eo quod« f. eks. Man har derfor umiddelbart på fornemmelsen, at kompilatoren af teksten på kortet ikke har opfattet årsagsforholdet mellem vinen og opkaldelsen. Det vidner om et meget tyndt kendskab til den norrøne tradition og til Adam af Bremen, men tillige om kompilatorens manglende forståelse af, hvad han har fået meddelt. Det er derfor muligt, at det ikke er direkte fra Adam af Bremen, han har hentet sine meddelelser, men at han har fået dem indirekte derfra. Bemærkelsesværdigt er det imidlertid, at traditionen om Vinland som vinbærende ikke i middelalderen synes at være overleveret i *latinsk sprogform* andre steder end hos Adam af Bremen, som var velkendt i 1400-tallets tyske lande.

For øvrigt er også Grønland hos Adam af Bremen en ø. Han skriver (IV 37): »Sunt autem plures alias in oceano insulae, quarum non minima Gronland profundius in oceano sita contra montes Suediae vel Riphea juga«. Denne opfattelse var gængs hele middelalderen igennem, tilsyneladende indtil Claudius Clavus' kort i 1420'erne. Således skriver pave Nicolaus III, 1279, 31/1: »... quod *insula*, in qua civitas Gardensis constitit, propter malitiam maris Oceani, infra quod ipsa constitit, raro navigio visitatur«, ³ ligeledes pave Nicolaus V, 1448, 20/9: »Sane pro parte dilectorum filiorum jndegenarum et universitatis habitorem *jnsule Grenolandie*, que in ultimis finibus oceani ad septentrionalem plagam regni Norwegie in provincia Nidrosiensi dicitur situata«. ⁴ Der har altså i lange tider været et svagt kendskab til øer derude i oceanet nordvestpå – også ved pavestolen.

Den længste tekst på kortet deler sig naturligt i to dele. Der er faktisk fire linjer til hver del, men skriveren har ikke haft plads nok. Den første

³ Dipl. Norv. I, nr. 66, s. 59.

⁴ Dipl. Norv. VI, nr. 527, s. 554.

del af teksten handler om Bjarni Herjulfsson og Leif Eirikssons opdagelse af Vinland. Den anden, begyndende med navnet Henricus, handler om denne biskops rejse. Selv om den latinske tekst flyder ud i ét, er de to dele indholdsmæssigt skarpt adskilte, og derfor kan de behandles hver for sig, idet de dog indirekte belyser hinanden.

Der opstår ikke væsentlige uoverensstemmelser med den amerikanske oversættelse i den rent verbale forståelse af den lange VM-teksts første halvdel. Derimod er det ikke muligt at godtage fortolkningen. Dette ligger formentlig i, at udgiverne på forhånd synes at have tillagt kort og tekster en kildeværdi, som først burde sandsynliggøres. For at kunne benytte kortteksten til støtte for kortets originalitet og klarlægge både teksters og korts kildeværdi, må det imidlertid være væsentligt først at udrede ikke blot, hvad teksten egentlig beretter, men også i hvilket forhold den står til traditionen såvel i form som i indhold.

De formelle vendinger og stilistiske prydelser må skrælles bort. »Volente deo« og »inter glacies« glider ud af sig selv. Det samme gælder »extremas partes«; i øvrigt fremgår det af kortet, at det drejer sig om de yderste egne mod vest, hvilket ikke er noget nyt; det fremgår med al tydelighed af de ovenfor nævnte pavebreve fra 1279 og 1448 samt af Adam af Bremen. Det er en lang vej, de rejser mod syd. Det beretter også den norrøne tradition, oven i købet har vi jo ruten angivet sammen med distancerne i sejltid. Det kan desuden også ses på kortet, at vejen må have været lang. Det er med andre ord alt sammen selvfølgelig, der intet som helst yder til støtte for kortet eller øger dets, end-sige korttekstens kildeværdi.

Det fortælles i kortteksten, at det nye land, Bjarni og Leif finder, er uhyre frugtbart, nærmere betegnet vinbærende. Uden at det klart siges, at det var på grund af denne vin, fortælles det, at de kaldte den fundne ø Vinland. Det ved vi til overmål i forvejen fra traditionen, som kortteksten så nogenlunde følger, efter formålets natur yderst kortfattet.

Der er imidlertid to ejendommeligheder i denne teksthelvdel. Den ene strider direkte mod traditionen. Kompilatoren af VM-teksten slår Bjarni Herjulfssons og Leif Eirikssons rejser sammen til én. Det er hidtil uhørt. Den norrøne tradition om opdagelsen af Vinland findes som bekendt i to versioner, der indbyrdes totalt udelukker hinanden. Traditionen blander dem da heller ikke sammen. Den ene, Grœnlandingapáttir (der i den amerikanske udgave s. 210 ff. ikke klart dateres til det sandsynligste nedskrivningstidspunkt: begyndelsen af 1200-tallet), lader Bjarni Herjulfsson ved en tilfældighed opdage de vestligt liggende kyster, antagelig omkring 986, og opildnet af Bjarnis langt senere omtale heraf begiver Leif sig ud på sin færd, der tilsyneladende sker i løbet af de nærmeste år efter 1001/02. Den anden version, Eiríks saga rauða, omtaler overhovedet ikke Bjarni, men lader Leif opdage

Vinland på hjemrejsen fra Norge år 1000. Begge nævner Leif som navngiveren; Bjarni har derimod ingen andel i navnet. Fællesrejsen er tilsyneladende skabt af forfatteren til VM-teksten eller hans meddeler. Der er intet i det norrøne middelalderlige kildestof, der blot antyder, at en sådan rejse kan være foretaget. Det er goldt at ville filosofere over en mulig tredje rejse, hvor Leif og Bjarni skulle have slået følge, således som Skelton og Painter gør det henholdsvis s. 223 og s. 255. Skelton bygger endda sin argumentation op alene på kortteksten, som han dermed a priori tillægger kildeværdi. Han overser, at der i begge kortteksterne udtrykkelig står, at Bjarni og Leif fandt landet (dels *reperta*, dels *invenerunt*). Det kan umuligt fortolkes anderledes, end at begge tekster anser rejsen for en førstegangs-rejse.

Måske ligger der i den korte VM-tekst en indikation for, at der er sket en sammenblanding af de to rejser under tekstaffattelsen. Det fremgår af kortet (jfr. s. 58), at teksten falder i tre linjer. Den første linje – »Vinilanda Jnsula« – står lige som for sig selv, i større afstand fra de to linjer nedenunder end afstanden mellem disse to linjer indbyrdes. Desuden svinger første linje ud fra landkonturens øverste hjørne. I den næste linje står der »a Byarno reperta«. Mandsnavnet er skrevet med stort begyndelsesbogstav, og verbalformen følger umiddelbart efter. I tredje linje kommer så »et leipho socijs«, Leif skrevet med lille begyndelsesbogstav og hele udsagnet bagefter verbalformen. Det skal ikke påstås, at en sådan konstruktion er unormal; men det er dog påfaldende, at det samme udsagn er formuleret anderledes i den lange tekst: ». . . byarnus et leiphus erissonnis socij . . . inuenerunt . . .«. Parallelt hermed kunne den korte tekst være udformet: »a Byarno et leipho socijs reperta«.

Forskellen i navnenes begyndelsesbogstav i den korte tekst kan indicere, at den sidste linje er en tilføjelse. I den lange tekst er alle personnavne skrevet med lille begyndelsesbogstav, hvorimod Gronenlanda de første gange har stort begyndelsesbogstav, den tredje gang lille, vimlanda med lille, Vinilanda i den korte tekst med stort, her en slags initial. Denne usikkerhed og inkonsekvens, parret med konstruktionen af den korte tekst, bestyrker tanken om, at den korte tekst er blevet til i forskellige tempi. Sammenblandingen af de to rejser kan da være sket under affattelsen af kortteksterne, hvis meddelelser af pladshensyn skulle være så kortfattede som muligt. Først har skribenten prentet selve betegnelsen »Vinilanda Jnsula«. Derefter har han tilføjet linjen »a Byarno reperta«, hvorefter han har affattet første del af den lange tekst – eller den hele. Her slog han så Bjarnis og Leifs rejser sammen til én (af pladshensyn?), men opdagede bagefter, at han ikke havde taget Leif med i den korte tekst og føjede så den sidste linje »et leipho socijs« til denne tekst. Er dette hypotetisk, så bygger hypotesen i hvert fald direkte på, hvad det foreliggende dokument viser. Under alle omstæn-

digheder giver det foreliggende materiales elementer læseren en fornemmelse af en udpræget løshed hos den middelalderlige VM-kompilator.

Den anden ejendommelighed, der karakteriserer den længste VM-tekst, er det patronymikon, som Leif er udstyret med, og som (jfr. ovenfor) nok skal læses »erissonnis«. Hverken Skelton eller Painter ofrer dette opmærksomhed. »erissonnis« er naturligvis et forholdsvis klunget latiniseret »Eiriksson«. Ingen latinkyndig nordbo ville formentlig tage en sådan latinisering i sin mund, end mindre lade sin pennefjer skrive den. De nordiske patronymika blev sædvanligvis – også af pavestolens kancelli – oversat, når de overhovedet blev brugt. Man ville i dette tilfælde usvigeligt have skrevet »Eriki« med eller uden vedføjet »filius«. VM-kompilatoren har ikke vidst, hvad dette Eiriksson var; han har tilsyneladende heller ikke kendt navnet Eirik (Erik), hvilket klart fremgår af det første navn i den anden halvdel af den lange VM-tekst. Det er umuligt at have et blot nogenlunde overfladisk kendskab til norrøn tradition endsige nordiske forhold uden at støde på navnet Erik. Der er altså i tekstens »erissonnis« en tydelig indikation på kompilatorens eller hans meddelers yderst perifere kontakt med norrøn tradition. Alt i alt forekommer denne teksthelvdel at bygge på det spinklest mulige kendskab til den norrøne Vinlandstradition, og endda således, at denne tynde viden er behandlet vilkårligt.

Den anden halvdel af den længste VM-tekst er imidlertid endnu mere problematisk og giver anledning til de største tvivl over for den amerikanske udgaves fortolkninger. I oversættelsen til engelsk s. 140 er der visse unøjagtigheder. Således er »superiori« oversat, som om der i teksten stod superiorum; »humillima obediencia superiori voluntati« betyder klart »i den mest ydmyge lydighed mod en højere vilje«, nemlig Guds, og ikke »of his superiors«, sine foresattes vilje. Mindre væsentligt er det, at »patris sanctissimi nostri« oversættes med »our most blessed father«; det ville være rigtigere med »most holy father«. Endelig flyttes »in nomine dei omnipotentis« frem til at være knyttet til verbet »accessit«; det hører snarere til det efterfølgende »mansit«.

Meddelelsen »postea versus gronenlandam redit ad orientem hiemalem« oversættes med »and later returned northeastward toward Greenland«. Det er udtrykket »ad orientem hiemalem«, der oversættes med »nordøstpå«. Diverse leksika og tessauroi yder ingen støtte for en sådan oversættelse. Derimod anvendes tilsvarende udtryk i TR, hvor der også synes at være en forklaring på, hvad de betyder. Af anvendelsen i TR kan anføres »ex parte occidentis estivalis« (TR 4, s. 57), »contra Maiorem Indiam ad orientem hyemalem« (TR 11, s. 63), henholdsvis oversat (af Painter) med »sydvest« og »nordøst«. I TR 2, s. 55, anføres følgende: »Sciendum igitur quod secundum Tartaros et quosdam alios habitabilis mundi huius machina dividitur in duas principales partes

orientalem videlicet et occidentalem large sumptas quod sol oritur et occidit estivo tempore et brumali«. Det fremgår heraf, at forfatteren til TR har en viden om, at solen står op og går ned forskelligt efter årstiden; ellers ville han vel ikke anføre, at denne del af verden strækker sig fra, hvor solen står op og går ned om sommeren, til hvor den gør det om vinteren. Eftersom solen om sommeren på den nordlige halvkugle nærmest står op i nordøst og går ned nærmest i nordvest, må *oriens estivalis* og *occidens estivalis* betyde henholdsvis nordøst og nordvest. Vintersolen står op i sydøst og går ned i sydvest, hvilke verdenshjørner tilsvarende dækkes af *oriens hiemalis* og *occidens hiemalis*.⁵ Betydningen er altså lige omvendt af, hvad Painter mener. Denne oversættelse passer også bedre for de ovennævnte citater, henholdsvis TR 4 (jfr. note 1 til TR 4, s. 57) og TR 11 (jfr. note 5 til TR 11, s. 62). Anvendt på VM-tekstens »ad orientem hiemalem« skulle det altså angive retningen sydøst og ikke nordøst, som den engelske oversættelse angiver. Sydøst fra Grønland kan være så meget – også på VM – men rammer bedst Europa, nærmere betegnet Bretagne-halvøen, på VM.

Nu lader det til, at man i oversættelsen til engelsk har knyttet dette »ad orientem hiemalem« til det foregående »postea versus gronelandam redit«. Ved hjælp af *versus* er der allerede angivet en rejseretning, der forøvrigt fremgår af kortet. Sydøstpå fra Vinland til Grønland er meningsløst. Derfor hører »ad orientem hiemalem« til det efterfølgende, der så i sin helhed skal læses: »ad orientem hiemalem deinde humillima obediencia superiori voluntati processit«. Både retningsangivelsen og den religiøst formelle afslutning er tilstrækkelig vage til, at der intet som helst konkret kan tolkes ud af det. Det er forøvrigt formelt set en nydelig afrunding, kompilatoren har lavet på sin korte tekst: han begynder med et »Volente deo«, anvender omtrent midt i teksten udtrykket »in nomine dei« og afslutter med »superiori voluntati«, hvorved der som nævnt kun kan være tænkt på Guds vilje.

I kraft af den forkerte oversættelse af »superiori« forsøger imidlertid såvel Skelton som Painter at gisne om, hvis vilje bispen bøjer sig ydmygeligen for, hvem det er, som har hjemkaldt ham. De standser her ved paven. Hjemkaldelsen skulle være sket på grund af pave Pascalis' død 1118. Det må nærmest betegnes som metodisk tomgang at filosofere over dette tema, når det hele korthus kan slås over ende ved påvisningen af en forkert oversættelse.

⁵ Det er muligt, at udtrykket er konstrueret af TR-forfatteren. Man kender dog fra såkaldt solvalderlatin udtrykket *sol oriens hibernus*, d.v.s. det verdenshjørne, hvor solen står op om vinteren, altså nærmest sydøst. Parallelt hermed kendes fra det andet århundrede *sol oriens aestivus*, d.v.s. nordøst. På samme måde forholder det sig med *occidens* og med de samme adjektiver tilføjet. Det skulle være mærkeligt, om man ikke i den senere litteratur skulle kunne finde flere eksempler herpå. Adjektiverne *aestivus* og *estivalis*, *hibernus* og *hiemalis* er parvis så nær synonyme som to ord kan være.

Den latinske tekst på VM fortæller om den rejsende biskop: »henricus Gronenlande regionumque finitimarum sedis apostolicæ episcopus legatus in hac terra spaciosa vero et opulentissima in posterimo anno patris sanctissimi nostrj Pascali accessit«. Den engelske oversættelse her lyder: »Eric (Henricus), legate of the Apostolic See and bishop of Greenland and the neighboring regions, arrived in this truly vast and very rich land«. Det er vist så galt, som det er skrevet. »in hac terra . . . opulentissima« kan for det første ikke være knyttet til »accessit«, eftersom der så burde have stået »in hanc terram . . . opulentissimam«. Verbet »accessit« står rimeligvis her absolut og betyder »kom dertil«. Dernæst kan man ikke splitte den første del af meddelelsen op på den anførte måde. Der fortælles simpelt hen – uden syntaktiske krumspring – at denne »henricus« er »Gronenlande regionumque finitimarum sedis apostolicæ episcopus«, d.v.s. »det apostolske sædes biskop over Grønland og tilgrænsende områder«. Dertil føjes så appositionelt »legatus in hac terra . . . oppulentissima«, »udsending (legat) i dette så sandt vidtstrakte og såre rige land«. Man kan ikke uden videre indskyde et »og« mellem biskop og legat, fordi det passer i ens forudfattede teori, at denne biskop skal være det apostolske sædes legat. Hvis det havde været meningen, havde det været ganske anderledes udtrykt i den latinske form.

Titulaturen, som denne biskop udstyres med, kan det være formålstjenligt at se lidt mere på. Udtrykket »sedis apostolice legatus« findes i TR 1, s. 55, hvor munken Johannes får denne titel. I note 4, s. 54, henviser Painter selv til, at Carpini i egen person angiver sin titel som »sedis apostolice nuntius«. Den titulatur er også langt mere passende. Nar TR-forfatteren ændrer dette *nuntius* til *legatus* er det åbenbart hans egen opfindelse. Eftersom VM-kompilatoren anses for at være et ekko i større eller mindre grad af TR-forfatteren, er det mest nærliggende at antage, at også henricus' titel af legat beror på samme »opfindelse«. Det er dog syntaktisk i VM-teksten berøvet sit »sedis apostolice«, der i stedet for er føjet til »episcopus«.

Imidlertid drejer det sig om en biskop i 1100-tallet, hvor der ikke blev udsendt legater hvert andet år. Det er meget sigende, at de tørre bemærkninger, der findes om den biskop, der her kan være tale om, ikke med et eneste ord omtaler ham som legat, men kun som biskop. Det ville utvivlsomt have givet sig til kende i de islandske årbøger, dersom en pavelig legat havde vist sig på de kanter, når de troligt noterer sig snart sagt hver biskops og mere fremtrædende præsts ankomst og afrejse. Nej, denne legat-titel er VM-kompilatorens egen opfindelse og giver os ingen som helst ny oplysning.

Den biskop, der fortælles om, kan ganske rigtigt ikke være nogen anden end den fra de islandske årbøger og Landnámabók kendte Erik Upsi Gnipsson. I de ældste årbøger kaldes han kun »Eiríkr biskup«, senere

»Grœnlendinga biskup«. Når VM-kompilatoren kalder ham »henricus« er det, som ovenfor (s. 66) nævnt i forbindelsen med patronymikonnet »erissonnis«, fordi han ikke kender det nordiske navn Erik eller Eiríkr. Han har vidst, hvorhen det snerpede (noget med -rik-), hvilket så i hans germanske øre er blevet til det for ham velkendte Henrik. Atter et bevis på kompilatorens »frie forhold« til sit emne.

Med fyld og falbelader og en smule fantasi broderer VM-kompilatoren på denne meget kortfattede norrøne tradition om biskop Eirík Upsi Gnipsson og hans Vinlands-færd. Det er imidlertid en biskop uden stiftskirke, og derfor må VM-kompilatoren have ham fikseret på en eller anden måde, hvorpå han gør ham til »sedis apostolicæ episcopus«. Dette plejer i 1400-tallet at betyde, at den pågældende biskop er udnævnt ved pavelig provision. Der er mig bekendt ikke nogen »sedis apostolicæ episcopus« i Norden i tiden før 1400. Alle biskopper af Garðar tituleres »dei gratia episcopus Gardensis« eller »medh gudznadh biscop i Grönlande« eller lignende, også efter det tidspunkt, da pavestolen første gang forbeholdt sig udnævnelsen af biskop i Garðar. Den udnævnelsesret, som pave Clemens VII i Avignon 1389, 7/4, forbeholdt pavestolen, blev virkningsløs. Kravet blev genoptaget og fastslået af pave Bonifacius i Rom, da han 1401, 25/2, tildelte franciskaneren Bertold Garðar stift.⁶ 1411, 13/11, providerede pave Johannes XXIII i Rom en anden biskop med titlen »dei et apostolice sedis gratia episcopus gardensis«.⁷ Bertold fastholdt dog stadig ihvertfald sin titel. Et diplom fra 1420 lyder således: »Eskillus Dei et Apostolice sedis gratia Archiepiscopus Nidrosiensis ac Bertollus eadem gratia Episcopus Gardensis«, ⁸ altså den samme titulatur som i 1411. Den titel, der tillægges VM-tekstens biskop Henricus, er således knyttet til 1400-tallet. Den må stamme fra kompilatoren, og den kan ikke føres tilbage til 1100-tallets første halvdel. Der kan derfor ikke på grundlag af denne titulatur drages nogen slutninger med hensyn til biskop Eirík til supplement af den norrøne tradition. Tilbage bliver, at denne Henrik/Eirík var biskop i Grønland og tog til Vinland. At han tog tilbage igen og videre, kan lige så godt være konstruktion som alt det øvrige, kompilatoren pynter sin tekst med. Det var i alle måder utilfredsstillende – også stilistisk – dersom han skulle forsvinde ud i den blå luft, således som det desværre er tilfældet i den norrøne tradition.

Dateringen af biskoppens rejse er et springende punkt i den amerikanske argumentation. Der står i teksten, at den foregik »i vor højst hellige fader Pascalis' sidste år«. Man anser denne tidsangivelse for så præcis, at den må tages seriøst. Da Pascalis døde tidligt på året 1118, må det

⁶ Dipl. Norv. XVII, 1; 1389: nr. 138, s. 132 f.; 1401: nr. 208, s. 185 f.

⁷ Dipl. Norv. XVI, nr. 62, s. 62.

⁸ Dipl. Norv. XVI, nr. 74, s. 74.

sidste år blive 1117/18. Det stemmer hverken med årbøgernes 1112 eller deres 1121.

Der har været diskussion om disse to årstal; men man er ikke kommet sagens kerne nærmere, fordi grundlaget er de knappest mulige notitser. En del af denne diskussion refereres af Skelton. De norrøne kilder har i al deres knaphed imidlertid den fordel frem for VM-teksten, at de som led i en tradition er nedskrevet langt tidligere.

I disse kilders datering bryder så VM-teksten ind 300 år efter begivenheden og daterer den på en anden måde, ved hjælp af pavelisten; og der er tilsyneladende ingen »selvstændig« tradition bag VM-teksten. Skelton er ganske klar over det tvivlsomme ved at tage denne datering alvorlig; men han gør det alligevel, fordi han tillægger teksten en kildeværdi og en autenticitet, som først skulle påvises. Derved tvinges han til at forudsætte en nu tabt kilde, der skulle have en datering, som VM-kompilatoren brugte. Det vil sige, at han faktisk supponerer en selvstændig tradition bag VM-teksten ved siden af de islandske årbøger og uafhængig af dem. Naturligvis og ganske selvfølgelig må det antages, at VM-kompilatoren har haft et eller andet forlæg; men derfra til at forudsætte en tabt original, der har båret en hel anden tradition, er der dog et spring. Skelton og Painter går endda så vidt, at de forkaster de islandske årbøgers datering til fordel for VM-tekstens, skønt deres argumentation beror på konstruktioner ud i luften.

Det er umuligt at indse, at man skulle nære større tillid til VM-tekstens datering end til de islandske årbøgers, når kompilatoren nedskriver sin 300 år efter begivenheden og i øvrigt klart er bundet til sin egen tid i sine andre »meddelelser«. Tilliden til VM-teksten kan i det hele taget efter det ovenfor anførte ikke være særlig stor. Angivelsen af tidspunktet for biskop Henricus/Eiriks rejse til Grønland og Vinland er holdt nøjagtig så vag, at man fornemmer en meddeler, der angiver tidspunktet ved at referere til noget mere alment kendt. Pascalis var pave fra 1099 til 1118, en forholdsvis lang tid; blev han ikke husket for andet, var dette egentlig tilstrækkeligt. Måske har VM-kompilatorens meddeler eller forlæg haft et løst kendskab til den norrøne tradition om biskop Eirik, men tidsangivelsen for rejsen kun omtrentlig.

Udgivernes godtagelse af VM-tekstens datering foranlediger dem imidlertid til at konstruere videre på Eiriks rejse. Man går ud fra, at den er foregået i 1117, beklager den vage angivelse af opholdets varighed, der dog ikke er så vag endda, og endelig mener man, at han må være hjemkaldt umiddelbart efter Pascalis' død 1118, for så omgående at være rejst videre, måske til Rom. Således broderer udgiverne videre, hvor VM-kompilatoren holder op.

Afrejsen – fortsætter man – må være sket inden 1123, hvor Sokke

Thorersons aktion for at få en biskop til Grønland satte ind. Når man nu ved, hvor lang tid det i 1100-tallet tog at nå frem og tilbage over Atlanten til Grønland – i heldigste tilfælde et år, fordi man måtte overvinde – kan man i hvert fald ikke forestille sig det knappest mulige mål af år mellem biskop Eiriks tilstedeværelse i Grønland, hans bortrejse og dermed betingelserne for, at Sokke Thorerson kunne træde i aktion, ej heller nogen særlig ekspedit kontakt mellem pavestolen og biskop Eirik.

For at imødekomme den amerikanske fortolkning kunne man rekonstruere biskoppens mulige rejse således, idet det må erindres, at Pascalis' sidste år faktisk udløb august 1118, hvorefter det hele kan forskydes et år:

Vi sætter, at biskop Eiriks »utfærd« sker i overensstemmelse med VM-tekstens angivelse i året 1117, i hvilket år han om sommeren må være kommet til Grønland. Han har nødvendigvis måttet forblive der et år. Tidligst i sommeren 1118 har han kunnet rejse til Vinland, hvilket må være sket, før meddelelsen om pave Pascalis' død er nået frem til ham. (Det er egentlig ufatteligt, at man kan forestille sig, at pavestolen på det tidspunkt ville ulejlig sig med at meddele en så fjern biskop om pavens dødelige afgang). Det kan have taget år og dag, før denne meddelelse og hjemkaldelse er nået frem; men lad os holde os til det snævrere mulige: Biskop Eirik tager til Vinland i sommeren 1118. Han opholder sig i lang tid i Vinland. VM-teksten siger ordret: »longo tempore mansit estiuo et brumali«. Denne angivelse er akkurat lige så usikker – om man vil: lige så præcis – som dateringen til Pascalis' sidste år. Skal man tage den lige så strengt, så udtrykker den tiden med et entalsudtryk, sommer- og vintertid. Man kunne tænke sig, at forfatteren ville have angivet en længere tid ved f. eks. per annos, men han indskrænker sig til *tempus* som yderligere bestemmes ved angivelsen af årstiderne.

Stadig holdende os til det snævrere mulige konstruerer vi videre: Eirik opholder sig resten af sommeren 1118 i Vinland og den påfølgende vinter. Tidligst om foråret 1119 har han forladt det og er taget tilbage til Grønland, hvortil han først kan være ankommet hen på sommeren. Man kan så sætte, at han har fået meddelelsen om Pascalis' død og hjemkaldelsen på dette tidspunkt. Har det så været muligt for ham at få en skipper til at rejse, kan det måske have ladet sig gøre i 1119, men han har nok snarere måttet vente til 1120.

Her er den snævrere mulige »sejlplan« skitseret og (det understreges) konstrueret. Der skal i den subarktiske sejlads meget lidt til – ikke mindst i middelalderen – at en sejlplan forskydes. Vi er atter ved det samme »problem« som ovenfor: er meddelelsen om Pascalis' død først

nået frem i 1119 eller, hvad der er lige så muligt, 1120, begynder vi at nærme os årbøgernes 1121. Det tog til en sammenligning biskop Arnald to år at nå frem til sit stift i 1126. Farvandene mellem Norge og Grønland blev ikke sejlet tyndt af hastende skibe. Mulighederne for at strække tidsangivelserne er meget vide. Hvad årstallet 1121 angår, har man været inde på at fortolke denne tidsangivelse som det år, hvori man hørte om Eiriks vinlandsfærd, hvilket bringer ovenfor anførte sejlplan endnu nærmere årbøgernes tidsangivelse. G. D. Painter antyder også (s. 260) denne mulighed (at man hørte om vinlandsfærden).

Hvordan man nu end vender og drejer det, er og bliver resultatet en eneste konstruktion, og som sådan tvivlsom. Det er såre betænkeligt at bygge en konstruktion op for at opstille et sandsynlighedsbevis for, at en i øvrigt ikke særlig værdifuld »kilde« eventuelt kan komme med en rigtig meddelelse. Tilsyneladende har de amerikanske fortolkere stirret sig blinde på VM-teksterne og kortets udseende, så de godtager dets meddelelser a priori. Dette fremgår koncentreret af bl. a. G. D. Painters udtalelser s. 251, hvor han – efter at have opregnet de tydelige formularer og formelle gentagelser – skriver: »Fortunately, however, we can confirm the main elements of the sense of the caption from independent primary sources, and conclude, in the French expression, that it »sweats authenticity«. The novel details, such as Bishop Eirik's title, the year-date of this voyage, his wintering in Vinland, his return to Greenland, and his retirement (to Iceland, Scandinavia, or Rome?) at the order of his superior are likely enough in themselves, and do not sound like inventions of the compiler, who when he invents does so for the benefit of his map and less sensationally«. Og senere, s. 255, endnu stærkere: »This sober and weighty statement, both as a whole and in detail, seems hardly open to adverse criticism. It could be dismissed as a fabrication only by an act of arbitrary incredulity, and we may take it *ex hypothesi* as authentic. When seen in its historical context it is both confirmed and illuminated«.

Tværtimod. Når slige fornemmelser skal tages i betragtning, så øser begge teksterne på VM af usikkerhed, den længste værst. Ovenfor er begge blevet behandlet kritisk, og set netop i forbindelse med det øvrige kildemateriale, »in its historical context«; kildeværdien er just derved blevet reduceret ned til nulpunktet. Der fortælles ikke i teksterne en smule mere, end vi i forvejen vidste, og det, der berettes ud over den norrøne tradition, er åbenbare stilistiske konstruktioner. Denne kritiske behandling er – som man vil have set – ikke sket ud fra »arbitrary incredulity«, vilkårlig mistillid.

Udgiverne har ikke set, at biskoppens titel er en 1400-tals-konstruktion, dateringen er ikke til at stole på, overvintringen i Vinland er en

selvfølgelig konsekvens af den tid, som rejsen også efter kortet at dømme måtte tage. Biskoppens tilbagerejse og tilbagekaldelse er, som ovenfor anført, tydeligvis konstruktion, men man ofrer i den amerikanske udgave s. 260 alt dette en længere, hypotesefyldt redegørelse, byggende på fejlfortolkningen af biskoppens titel og den forkerte oversættelse af *superiori voluntati*. VM-teksten hjælper os altså ikke til at komme dette dateringsproblem nærmere. VM-tekstens tidssangivelse er ikke mere præcis eller sikker end den norrøne, snarere det modsatte, affattelses-tidspunktet taget i betragtning. Det eneste, den bidrager til, er at rokke en smule ved traditionen, der i forvejen står svagt på dette punkt.

De to tekster på VM og de fortolkninger, som R. A. Skelton og G. D. Painter når frem til, er hermed kritisk gennemgået. Konklusionen må blive, at teksterne ikke yder noget som helst nyt, som kan lægges til den norrøne tradition, at de på visse punkter strider mod denne, og at de synes at være forfattet af en person med et meget perifert kendskab til den og til norrøne forhold i det hele taget. Dermed falder hele det fortolkningskompleks, som udgiverne har bygget op.

G. D. Painter meddeler i øvrigt overraskende ting vedrørende 1100-tallets nordiske kirkehistorie, henvisende til H. K. Mann »The Lives of The Popes in The Early Middle Ages« I–XVII, London 1902–31. I note 54, s. 261, vil Painter vide, at Lunds ærkestift blev oprettet 1106 – det er som bekendt to år for sent – og s. 255 skriver han: »Bishop Eirik's mission falls precisely within the period when Pope Pascal II (1099–1118) was spreading and re-organizing the papal control of Scandinavia and the Norse colonies. In 1106 (jfr. årstallet om ærkesædet i Lund ovenfor) Pascal had appointed John the first bishop of Holar, the northern see of Iceland, and the establishment of a Greenland bishopric was a natural next step«. Han fortsætter med – under henvisning til indsamling af peterspenge fra Grønland i 1200- og 1300-tallet – at erklære Roms bevæggrunde for dels hierarkiske, dels finansielle og skriver så: »– but the obligation to improve the pastoral ministrations of the Church among the little-tended Greenland flock was no doubt paramount«.

For at tage det sidste først, så finder vi her et typisk eksempel på, at man går i fare for at miste sansen for de rette proportioner, når man stirrer sig enøjet på et relativt begrænset felt. Det er ganske rigtigt, at den grønlandske menighed var både lille og lidet forsynet med sjælesorgere. Netop på grund af sin størrelse, fjerne beliggenhed og betydning både i hierarkisk og finansiell henseende var den for intet at regne i forhold til den vide og i 1100-tallet langt fra gennemdyrkede mark, som Norden i det hele taget repræsenterede. I 1100-tallet havde man ikke ret megen viden om, hvad der kunne hentes i Grønland. Det er påfaldende, at hver gang Grønland gennem hele middelalderen kommer på tale fra curien, sker det på direkte foranledning udefra, som regel fra ærkebispens i Nidaros.

Der kan ikke være tale om, at der i pavestolens begrebsverden har eksisteret

en »alt overrørende forpligtelse« til at forbedre den kirkelige betjening af »den lidet røgtede flok i Grønland«. Det er dog at tillægge denne menighed for megen betydning i en større sammenhæng. Sandheden er nærmere den, at man i Rom i 1100-tallet havde yderst vage forestillinger om Norden i almindelighed og Grønland i særdeleshed.

Tværtimod at Pascalis II i sin regeringstid søgte at få kontrol med den nordiske kirke, opfatter man – i hvert fald i nordisk kirkehistorie – oprettelsen af ærkesædet i Lund som en politisk betonet gevinst, opnået under udnyttelse af pavens modsætningsforhold til ærkebispens af Hamburg-Bremen, der havde taget parti for kejseren mod paven. Frigørelsen af den nordiske kirke beror på en nordisk aktion, som paven accepterer, ikke på en pavelig aktion for at opnå kontrol over de ham så fjerne kirkeprovinser. Pavestolen var for øvrigt alt andet end stærk i Pascalis' og hans efterfølgeres tid.

Endvidere skal det anføres, at peterspenge vel blev krævet i Norden i 1100-tallets sidste halvdel, men ikke spillede nogen rolle, hvilket Painter vil hævde. Hvad Grønland angår, kan man ikke – som Painter gør det – bruge de få og langt senere eksempler på afgifter til pavestolen for derigennem at belyse curiens forhold til den grønlandske menighed 150–200 år tidligere. Disse eksempler drejer sig om dokumentarisk omtale af forskelligartede afgifter i 1276, dispensationstilladelse ved opkrævning og betaling 1279, andel i tienden til støtte for pavestolens virksomhed i Det Hellige Land 1282 og endelig 1326 om opkrævning af pengehjælp til kampen mod kættere i Italien og de dertil hørende kollektopgørelser 1327. Dette har alt i alt ikke meget med peterspenge at gøre.

Pascalis II udnævnte heller ikke Jón Ögmundarson til biskop af Hólar. Det er i sig selv en ganske anakronistisk tanke, at han skulle have gjort det. Pascalis' aktivitet i den forbindelse indskrænker sig til en dispensation for Jóns bispevielse, eftersom han havde været gift to gange. Vielsen blev foretaget af Asser af Lund, 29. april 1106.

Det kan synes mærkeligt at fremdrage disse enkeltheder, som ligger fjernt fra selve det konkrete emne. Det er gjort for blandt andet at demonstrere, hvor fjernt i hvert fald forfatterne af afhandlingerne i »The Vinland Map« er fra nordisk middelalderforskning i almindelighed og Grønlandsforskningen i særdeleshed. Den nordiske litteratur herom synes de kun at kende gennem oversættelser til engelsk, tysk eller fransk af et vist tilfældigt omfang. Det samme gælder kildematerialet, der kun citeres, hvor udgaver på engelsk foreligger, eller indirekte gennem specialafhandlingernes citater.

Der er adskillige større eller mindre – skal vi kalde det ejendommeligheder i de to afhandlingers kommentarer og fortolkninger af Vinlandskortets tekster. R. A. Skelton daterer (s. 164) Islands tilslutning til Norgesvældet til 1263; det skete året før. Han anbringer (s. 168) Flatey på Islands nordkyst 66°10' n. br. Der ligger ganske rigtigt en Flatey i Skjalfandi på nordkysten; men den Flatey, som man almindeligvis tænker på, når navnet nævnes (og som Skelton sikkert også har haft i tankerne), ligger ved Islands vestkyst, i Breiðfjörður på 65°20' n. br. Han taler (s. 175) om regelmæssig forbindelse mellem Rom og bispestolene i Island og på Grønland. For Grønlands vedkommende kender vi imidlertid

kun én biskops rejse til Rom, nemlig Jon Smyrills mellem 1203 og 1209. I forbindelse med den yderst hypotetiske konstruktion om en engelsk franciskaners eventuelle besøg i Østerbygden vil Skelton (s. 181) vide, at der kom en knarre tilbage fra Grønland i året 1364. Så vidt man fra det dokumentariske kildemateriale kan slutte, var der mellem 1349 og 1368 ingen forbindelse mellem Grønland og det øvrige Norden,⁹ men muligvis omvendt. Ganske vist bliver broder Alf viet til biskop af Garðar 1365, og dette er – sammen med nødvendigheden af officialen i Garðar Ivar Barðsons tilbagekomst – baggrunden for en hypotese om, at det ved et ankommende skib fra Grønland 1364 skulle være meddelt, at den hidtidige biskop, Arne (1314–1348/49), forlængst skulle være afdød. Vi ved kun, at Ivar Barðson må være vendt tilbage til Norge på et eller andet tidspunkt før sin død, da hans beretning efter al sandsynlighed er fortalt af ham selv i Bergen. Tidspunktet for hans hjemkomst kan der kun gisnes om ud fra en omtale af en »Ivarus Barderij«, der 25/6 1364 kaldes »canonicus duodecim apostolorum Bergensis«; om han er identisk med den grønlandske gejstlige, er dog ganske usikkert.¹⁰ Udnævnelsen af biskop Alf i 1365 forudsætter ikke med absolut nødvendighed, at der er kommet meddelelse til Norge om Arnes død. De mange år fra Arnes død til Alfs udnævnelse tyder snarere på, at man har udnævnt Alf på slump. Det var i hvert fald sket én gang tidligere (i 1343), at man havde udnævnt en biskop til Garðar, skønt Arne stadig levede og virkede, hvilket man senere fik at vide og derfor måtte forflytte den i utide udnævnte biskop. I 1365 måtte da den usædvanlig sejlivede biskop Arne være død, hvilket han altså faktisk havde været siden 1349, så man kunne vel uden alt for stor risiko udnævne en ny biskop, nemlig Alf. Det lykkedes ikke Alf at komme til Grønland før 1368, hvor det udtrykkelig siges, at man ikke havde haft biskop i Grønland i 19 år.¹¹ Siden 1346¹² har vi ikke nogen sikkert dateret ankomst af »knarren« til Norge. Man kan ikke gøre en tvivlsom hypotese til en kendsgerning.

Videre og i en helt anden forbindelse vil Skelton (s. 226) vide, at den grønlandske bisp, der blev udnævnt 1124, var suffragan under Hamburg-Bremens ærkesæde. Det er ikke rigtigt; han var selvfølgelig, som det også klart fremgår af kildematerialet, suffragan under Asser i Lund, der da også viede ham. Det er ganske vist uvæsentligt, men dog unøjagtigt, når Arnald (på samme side) benævnes biskop af Garðar; han blev viet til biskop over Grønland, og først efter hans ankomst 1126 blev Garðar udvalgt til bispens residens.

Lad dette være tilstrækkeligt. Det viser alt i alt, at forfatterne af disse afhandlinger vel har en udstrakt belæsthed, og at de kan se ud over et vældigt, men spredt materiale. De benytter imidlertid – kan det konstateres – materialet med en unøjagtighed i detaljerne. Drevet af en til tider fuldstændig løbsk fantasi rejser de de tyndest baserede hypoteser.

⁹ Isl. ann., her iflg. Grønl. hist. Mindesmrk. III, s. 30; Paul Knutssons mulige udsendelse 1355, Gl. kgl. Saml. 2432, 4°; det er dog ganske tvivlsomt, om han overhovedet kom af sted.

¹⁰ Jfr. Finnur Jónsson: Det gamle Grønlands Beskrivelse, 1930, s. 8.

¹¹ Isl. ann. i Grønl. hist. Mindesmrk. III, s. 30.

¹² Sst., s. 14.

For den kritiske læser af VM-teksterne bliver der – som før nævnt – efter alt det ovenstående sluttelig kun det tilbage, at disse tekster intet som helst nyt tilfører vores hidtidige viden, ej heller verificerer andet, end at den norrøne tradition åbenbart kunne finde vej til en person nede i det tyske, engang i 1400-tallet, og ægge hans fantasi til at tegne et kort over disse ham i øvrigt ganske ukendte egne. Den norrøne tradition bliver hverken mere eller mindre sikker, fordi den gentages, udvandes og konfunderes 3–400 år efter, at den er skabt.

Hypotetisk antyder G. D. Painter (s. 27), at det hele foreliggende værk, der tilsyneladende stadig er et fragment, skulle være afsluttet med en verbal skildring af den norrøne Atlant-tradition. Det ville have passet godt som en afrunding af hele værket, dannende en kontrabalance til TR. Indtil man finder fortsættelsen, kan dette hverken sandsynliggøres eller modsiges. Det får stå hen som mr. Painters ønskedrøm. Indtil videre må man henholde sig til det foreliggende, og dets tekster yder, som det ovenfor er vist, meget lidt, eller rettere slet intet af betydning.

Men kortet da?

Den skepsis, som en kritisk gennemgang af teksterne vækker, har man professionelt også lov til at have over for kortet, således som det allerede er antydnet. Argumentationen hos R. A. Skelton, der især behandler denne side af »The Vinland Map«, forekommer ikke overbevisende. Den bygger i høj grad på a priori-ankendelsen af de to teksters autentik. Men når man tilbageviser denne, kan man heller ikke godkende en argumentation, der henter sine elementer just fra disse tekster.

Det gælder atter her, at emnet er pustet op til sådanne dimensioner, at det ville kræve en endnu større plads at gennemgå og gendrive argumentationen i detaljer. Det kan kun blive på et par væsentlige punkter, at en kritisk behandling kan sætte ind.

Man har åbenbart under studiet af kortet stirret sig enøjet på den forbløffende »lighed« med Grønlands konfiguration på et moderne kort af samme format og såre forenklet. Men fra at konstatere denne oversigtsmæssige lighed til at mene, at der er ganske bestemte landstrækninger, som kan genkendes på VM's Grønlands-kort, er der dog et betragteligt spring.

Dette spring foretages faktisk s. 184 i en sammenlignende figur. Det forekommer tvivlsomt, om dette kan anses for uangribelig videnskabelig metode. På denne vis mener man – for alvor – at kunne identificere omtrentlig 17 forskellige lokaliteter. Det er formålsløst at anvende argumentation over for dette; det beror på den, der ser, hvad han ser, eller rettere ønsker at se.

Det er derfor atter bedre at gøre rede for en anden opfattelse af kortets og dets konturer som helhed, blandt andet for at vise, at dette kort

kan kommenteres på en helt anden måde end den af Skelton forelagte, samtidig med at enkelte argumenter hos VM-udgiverne kan behandles.

Det er uden for al tvivl, at VM-tegneren som helhed kopierer foreliggende kort. Dette gør R. A. Skelton udmærket rede for. Der er umiskendelig lighed mellem Andrea Bianco's kort fra 1436 og VM, hvad »den gamle verden« angår. Man har heri også en terminus post quem for VM's udfærdigelse. Kopieringen er imidlertid ikke bedre, end at de enkelte landmassers form er væsentlig »rigtigere« hos Bianco end på VM. VM-tegneren medtager endvidere det asiatiske stof inden for geografien, som den skrevne rejseberetning TR yder. Det er bl. a. det, der får G. D. Painter til at gisne om en tilsvarende, men tabt fortsættelse af teksten med en skildring af den norrøne tradition. VM er over for Bianco's kort »selvstændigt« for Island, Grønland og Vinlands vedkommende, og man må holde sig til, hvad kortet her viser og beretter.

Det er vist et anerkendt faktum, at man i datiden mest tegnede på fri hånd, når man fremstillede kort af VM-typen, de såkaldte *mappæ mundi*. Kun i grove træk rettede man sig efter længde- og breddebestemmelser for kendte lokaliteter. Man interesserede sig mindre for kystlinjernes korrekte gengivelse end for landmassernes afgrænsning og forhold til hinanden, det hele anbragt inden for en cirkel. Hver kortegner havde sin streg, som enhver tegner vil have sin karakteristiske streg. VM-tegneren adskiller sig ikke her fra andre af datidens tegnere. Bianco's streg er knap så krøllet som VM-tegnerens. Denne sidste er tilsyneladende langt mindre sikker på hånden og langt mere overfladisk end Bianco. Om man vil anse den første for mere vilkårlig end den anden eller omvendt, beror på et subjektivt skøn. Begge tegner jo kort »ud af fantasien« og på skolastisk spekulativ vis.

Når det af Skelton anerkendes, at VM-tegneren er en mådelig kopist af Bianco's kort, hvorfor skulle han så være mere sikker og tro mod et eventuelt forlæg, når han skulle tegne Grønland? Når man med Skelton og Painter forudsætter, at tegner og tekstkompilator er samme person, kan der efter ovenstående gennemgang af kortteksterne tilføjes: hvorfor skulle han, der øjensynlig kun løst følger den norrøne tradition, være slavisk tro over for et eventuelt norrønt kort? R. A. Skelton mener, at VM-tegneren er tro over for et forlæg af nordisk herkomst, og han må nødvendigvis mene det, fordi han a priori tillægger VM autentik for disse egnes vedkommende.

Det påstås ikke direkte, at VM-tegneren selv har været vestpå, men derimod at han må have haft en omfattende geografisk information, muligvis endda et norrønt kort som forlæg. Har der været tale om en sådan omfattende information, er det påfaldende, at ikke et eneste

stednavn er anført ud over landmassernes navne. Han kender ikke Garðar. Dertil kan det invendes, at det heller ikke vrimler med lokaliteter på kortets andre landområder, og yderligere, at Clavus på sit kort over Grønland heller ikke har kendskab til stednavne. Heri ligger der måske et indicium på, at Clavus' kort, i hvert fald delvis, kan være forlæg for VM. Men dette forkastes af Skelton, hvorom mere nedenfor, og i stedet supponeres et nu tabt norrønt forlæg. Her synes atter metoden at være problematisk. Der skal som før nævnt særdeles kraftige indicier til for at antage, at der har eksisteret et nu tabt forlæg for et dokument – også en tegning. Under alle omstændigheder er en sådan antagelse kun en udvej, man i yderste nød griber til. En sådan nødsituation foreligger ikke her, hvor det er selvsagt, at det driver argumentationen frem. Man har ikke på det foreliggende materiale kunnet finde virkelige indicier på, at der har eksisteret et eller andet kort, helst af norrøn afstamning, som forlæg for VM's Atlantdel. Man kan ikke operere med denne faktor, når den hverken findes in concreto eller kraftige indicier klart peger derpå. For øvrigt er det højst tvivlsomt, om man overhovedet har nogen baggrund for at foregøgle sig et sådant norrønt kort. Indtil videre må det fremhæves, at korttegning ikke var nordisk skik i middelalderen. Datidens kort i øvrigt var ikke meget værd for sejladsen. Man sejlede i Norden udelukkende, i andre egne hovedsagelig, efter kursforskrifter, og den sømand, der var kendt med en kyststrækning og kursen dertil, var sin hyre værd.

Indtil videre er det første kort med nordisk afstamning Claudius Clavus Swarts. Dette kort, hvoraf der har eksisteret to versioner, findes desværre ikke mere i original, men kun i kopier. Ikke desto mindre har de hidtil i international kartografisk historie været kendt og anerkendt, ikke mindst på grund af de temmelig fyldige beskrivelser af Norden og omgivende lande helt over til Grønland. Clavus omtaler ikke Vinland, synes slet ikke at kende til traditionen herom.

Som korttegner har Clavus øjensynlig haft en fri og »stor« streg. Han erkender altid, når han ikke véd noget om en kystlinje; i så fald afgrænser han landmassen i store regelmæssige buer. Bianco og VM-tegneren laver krøllelinjer og slår et større sving hist og et mindre sving her, som det nu falder sig. Snart går svingene ud i havet, snart ind i landmassen, og således fremkommer en kystlinje med næs og halvøer, fjorde og bugter. Til tider fortønes landmassens »rigtige« form ganske af denne streg, til tider bevares den i hovedsagen. Det er et spørgsmål, hvilken metode man vil anse for »ærligst« eller mest »tro«. Det relevante i middelalderforskning er, at dette spørgsmål slet ikke kan stilles. For i kraft af den skolastiske formalisme er det rigtigt tænkte eo ipso rigtigt.

Som forlæg for VM's nordiske del forkaster Skelton, som nævnt, Clavus, idet han bruger mange sider til at reducere hans arbejder

(s. 176 f., 182 f. og 189 ff.). Form og placering (i længderetningen specielt) er efter hans opfattelse kriterier nok for, at Clavus ikke kan være forlæg for VM-tegneren. Placeringen af Grønland i forhold til den øvrige verden på det ældste af Clavus' kort, på det andet og på kopierne, er ganske anderledes end på VM.

A. A. Bjørnbo rekonstruerede på grundlag af Wienerteksten af Clavus' Nordensbeskrivelse og de kopier af hans andet kort, der fra en senere tid findes, Clavus' kort over Grønland, Island og det øvrige Norden – stadig uden Vinland, som Clavus intet ved om.¹³ På denne rekonstruktion, der må anses for at være så nær den oprindelige tegning, som det overhovedet er muligt ved en rekonstruktion, er Grønland placeret i en rimelig afstand fra de øvrige nordiske lande. Island synes ganske vist at være sat på højkant. Grønland er tegnet med længderetningen NØ-SW, sådan som det i den norrøne tradition antoges at ligge. Desuden er dette landområde tegnet som en halvø, idet man i 1400-tallet mente, at der var en landværts forbindelse mellem Norden og Grønland. Som bekendt havde Clavus et væld af danske og svenske, til dels også norske og islandske stednavne på kortet, såvel som i beskrivelserne; men i Grønland brugte han de enkelte ord i et folkevisevers, måske af egen fabrikation, som stednavne. Det er dog bemærkelsesværdigt, at Clavus kun angiver de dele af Grønlands kyster, som den norrøne tradition beretter om: Vestkysten til Diskobugten, måske Nûgssuaq-halvøen og norden derfor tegnet som en lige linje Norðrsetur, samt af østkysten strækningen fra syd og sandsynligvis til Angmagssalik, hvor en senere forskning mener, at de norrøne Kors-øer har ligget. Det er kun det kendte – altså en vis grad af sanddruhed. Kystlinjernes enkeltheder, såvel som stednavnene kendte han ikke. Landmassen er afgrænset af store regelmæssige buer på kopierne (og dermed også på rekonstruktionen).

Foretager man nu det eksperiment at tegne rekonstruktionen eller kopierne af Clavus' Grønlands-kort op med en krøllet streg, som Bianco og VM-tegneren bruger, får man et Grønlands-kort, der for de kendte områder er lige så vellignende som VM's. Omvendt giver opløsningen af VM's krøllede linje i større regelmæssige buer et meget vellignende »Clavus-kort« (fig. 2). Det er en noget uortodoks metode; men viser den ikke andet, så afslører den, hvor væsentlig den enkelte tegners streg er, og at man ikke kan se bort fra dens betydning, mindst af alt i forbindelse med frihåndstegning, der i større eller mindre grad er baseret på et forlæg, som man ændrer vilkårligt på.

Gør man endvidere det forsøg at lægge dels Clavus' landkonturer af Grønland (på rekonstruktionen), dels VM's konturer oven på et moderne

¹³ A. A. Bjørnbo og Carl S. Petersen: *Fyenboen Claudius Claussøn Swart (Claudius Clavus), Nordens ældste Kartograf, 1904, Bilag 7, Tavle 2.*

Grønlandskort med fællespunkt i sydspidsen og ser bort fra placeringen i forhold til verdenshjørnerne, altså lader landmasserne dække hinanden indtil der, hvor Nûgssuaq skulle befinde sig på vestkysten på begge kort, og Angmagssalik på østkysten, vil det ses, at de gamle korts kystlinjer og konfigurationer følges meget pænt ad (fig. 3). VM-tegneren går

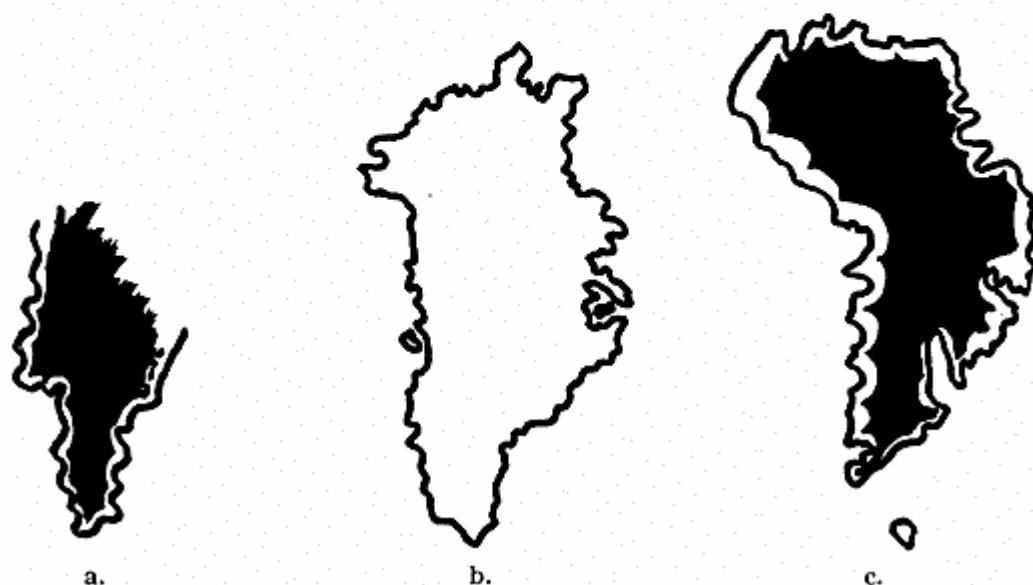

Fig. 2. a. Rekonstruktionen af Clavus' andet kort (sort masse), tegnet op med VM-tegnerens streg. b. Skitse af det nuværende Grønlandskort. c. VM's Grønlandskort (i streg) forenklet efter Clavus' maner (sort masse).

imidlertid ud over det af traditionen kendte og ud over Clavus' kort. Han former en gevækst, der drejer mod NW, og en tilsvarende udbulning på østkysten med en lang nordgående fjord. De falder ganske uden for Clavus' kystlinje og landmasse. Men da gevæksten mod NW også falder uden for Grønlands virkelige konfiguration og uden tvivl er fri fantasi, kan de østlige tilvækster lige så godt være det, selv om de dér stærkt nærmer sig realiteten.

Man kan ikke forkaste, at Clavus' kort kan have været forlæg for VM-tegneren. R. A. Skelton tør da heller ikke blankt afvise, at der kan være en »mulighed for en eller anden slags forbindelse, måske et fælles forlæg, mellem Clavus' andet kort og VM; og skønt en sådan forbindelse, hvor svag den end er, synes os usandsynlig, fortjener den dog at blive nævnt af hensyn til videre undersøgelse for den studerende, der mener, at der kan komme noget positivt ud af den øvelse« (s. 191). Hermed være denne »øvelse« foretaget og uden brug af et »missing link« – i hvert fald med det resultat, at Skeltons postulat ikke står uimodsagt.

Placeringen af Clavus' Grønland, der mere eller mindre slavisk efter-

lignes af hans efterfølgere, er efter den amerikanske fortolkning stærkt fældende for Clavus-kortets rolle som forlæg for VM. Hvor Clavus placerer Grønland i retningen NØ-SW, placerer VM landet ret N-S. Dette er for den amerikanske udgivelse et udtryk for et realistisk kendskab til Grønlands virkelige beliggenhed. Da der imidlertid ikke er tale

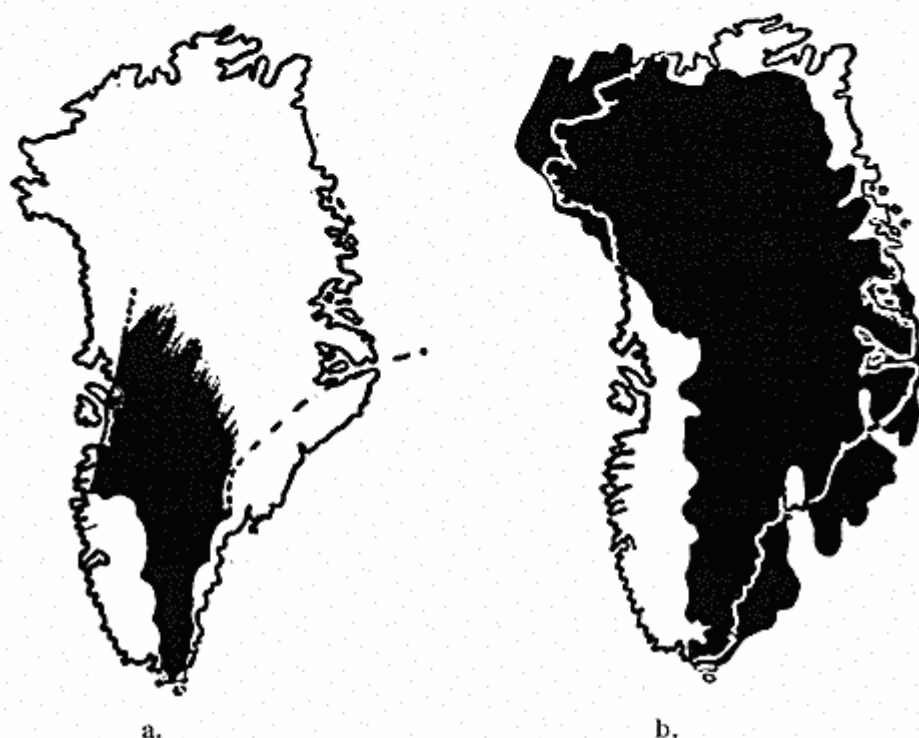

Fig. 3. a. Rekonstruktionen af Clavus' andet kort (sort) lagt oven på en skitse af et moderne Grønlandskort. b. VM's Grønlandskort (sort) oven på en til a svarende skitse af Grønlandskortet.

om gradnet på den tids kort, er placeringen i forhold til andre landområder i forhold til verdenshjørnerne en ren »kunstnerisk« sag. Hvad vil da »realistisk« sige? – Intet som helst; for placeringen beror på et subjektivt skøn. Når det imidlertid endelig skal være, så er Clavus' placering mere i overensstemmelse med den norrøne tradition end VM.

Man kunne have betragtet VM-tegnerens placering af Grønland lidt mere indgående og med mindre forudfattet mening om kortets iboende autentik. Øerne i Atlanten er på VM alle tegnede med længderetningen N-S, bortset fra Island og de mange småøer, der er lige så lange, som de er brede. Grønland og de to »Magnæ Jnsulæ Beati Brandani Branziliæ dictæ« ligger på linje oven over hinanden fra N til S. Yderst mod W ligger så det langstrakte Vinland i »naturalistisk« krøllestreg som en ø.

Den fra Clavus' kort fremefter gængse opfattelse af den landfaste forbindelse mellem Grønland i W og Norge, Nordrusland eller Nord-

asien findes ikke på VM. Dersom Clavus' kort har været forlæg direkte eller indirekte for VM, hænger denne forskel vel sammen med, at VM-tegneren ikke kunne få denne opfattelse til at stemme med sit hovedforlæg, Bianco's kort, hvor den selvfølgelig ikke findes, fordi Grønland på det totalt mangler. Det var en geografisk tradition (som Clavus faktisk bryder), at jordens landmasser var omflydt af hav på alle sider. Dette storhav forsynede alle andre have med vand. Atlanten kendte man. Var der landmasser ude i det vestpå, måtte disse landmasser nødvendigvis være øer, om traditionen skulle opretholdes. Der skulle være vand på deres »ydside« og adgang for storhavets vand til Atlanterhavet. Grønland kunne derfor lige så lidet som Vinland formes som andet end en ø. VM-teksten betegner da også Grønland som en ø, som ovenfor nævnt i overensstemmelse med traditionen. Der er ikke tale om viden, men om tradition.

Der kunne ej heller være tale om store landmasser ude i Atlanten, for hovedmassen af land var jo »den gamle verden«, mere eller mindre med centrum i Jerusalem. På ældre kort tegnede man som bekendt ligefrem landmasserne skematisk omkring Jerusalem i centrum. Det hele kort opfattedes som »indskrevet« i en cirkel.

Bianco's kort er således indskrevet i en cirkel, men han lader dog landmasserne nærme sig randen mere mod Ø og W end mod N og S. Cirkelen fungerer da som en afgrænsende ramme om hele kortbilledet. På denne baggrund kommer VM til at tage sig mere skitseagtig ud, idet tegneren ikke har givet landmasserne nogen ramme eller omgivet det med en cirkel (sammenlign i det følgende med VM, fig. 1). Jerusalem ligger på Bianco's kort noget forskudt for centrum; på VM er denne lokalitet endnu mere forskudt imod SØ. VM-tegneren har formodentlig selvstændigt, måske under delvis påvirkning af, hvad han har set hos Clavus eller fået at vide, tilføjet Atlanterhavsområderne Grønland og Vinland, samt fyldt op i tomrummene med nogle selvopfundne øer af mindre format. De store »nye« øer er placeret nøjagtig så langt mod W, at de så at sige kontrabalancerer de Ø for Asien tegnede øer. Disse sidste øer danner med deres »ydside« en klar buelinje, der fortsætter den nordligste kystlinjes svagere bue, således at der tydelig angives en elipses ene halvdel. Fortsætter man denne elipses linje videre og hele vejen rundt om kortets ydersider, kommer VM's Vinilanda Jnsula smukt så nær ud mod elipsens anden stramme bue, som man kan ønske sig det.

Når denne linje skulle fastholdes, kunne Island ikke (som hos Clavus) placeres i »lodret« N-S-position, men måtte, fordi den skulle fortsætte linjen fra Skandinavien vestpå, drejes vandret Ø-W med en »finger« i form af en halvø pegende mod W over imod Grønland, lige som den

skandinaviske halvø peger imod W. Grønland placeres med længderetning N-S (jfr. det skematiske forhold til de sydfor liggende øer) og får lavet en nordkyst på tegnerens sædvanlige facon, eftersom det jo skulle være en ø. Gevæksten mod NW tegnes og svinger hele denne landmasses form ganske gratiøst mod W. Derved angives drejningen i elipsens stramme bue. Endelig antyder Vinilanda's vestkyst denne bues videre forløb. Vinilanda's nordvestkyst er tegnet vigende hen imod den linje, som Grønlands nordvestområde på kortet angiver. I god balance ligger Grønland lige så langt fra Vinland som fra Skandinavien. Der er ikke og kan ikke være tale om realistiske afstande, der lader sig udmåle og kontrollere ved hjælp af afstandsangivelserne i kursforskrifterne, hvilket Skelton ikke desto mindre gør.

Grønlands ø-form foranlediger også Skelton til at fantasere om norrøne omsejlinger af hele Grønland samt diskutere mulighederne for at forcere polarisen. Der er ikke skyggen af en antydning i det øvrige kildemateriale, der tillader en sådan konstruktion ud over al rimelighed. Tværtimod taler kildematerialet (bl. a. Kongespejlet) om besværet med isen, og kursen synes i 1200-tallets slutning og videre frem at være lagt sydligere, netop på grund af isen. Der er ingen grund til at filosofere og fantasere over Grønlands ø-form, der beror på den førstnævnte tradition og intet som helst andet.

For at gå videre med VM-tegnerens hele kortskitse, så synes det tydeligt, at han har haft visse enkle fornemmelser af balance og linjer. Det er påfaldende, at han tegner sit Vinilanda's sydøstkyst næsten parallelt med sit Grønlands sydøstkyst, således at der mellem disse og de mange øer, der ligger nær Europa og Afrika, dannes et bredt »sund«. Præcis midt i dette anbringer tegneren navnet »Mare Oceanum«. Som endnu et eksempel på hans sans for balance kan nævnes den lille ø, som han har tegnet en kende ud fra Grønlands sydspids mod SØ. Denne lille ø fungerer sammen med den grønlandske landmasses udbuling på østkysten som en kontravægt mod den noget voldsomme gevækst i NW.

Det kan over for VM-fortolkernes opfattelse ikke noksom understreges, at der bag verdenskorttegning i middelalderen i meget ringe grad ligger konkret geografisk viden. Det forhindrer dog ikke, at en korttegner kan drage *logiske konsekvenser* af en geografisk tekst og nedfælde resultatet på sit kort. Det er spekulativt arbejde ved skrivepulten i mere eller mindre kunstnerisk vellykket udformning. Det er derfor nødvendigt at betragte den tids kort ud fra deres samtids forudsætninger. Man skal ikke fortolke dem ud fra forudsætninger, som de ikke kan have haft, hvilket Skelton faktisk gør. Man skal heller ikke gribe til at forudsætte »tabte forlæg«, med mindre særdeles tungtvejende grunde foreligger.

Det forlæg, som de amerikanske udgivere fantaserer sig til, skulle helst være af norrøn afstamning, allerhelst et islandsk middelalderkort.

At der skulle have eksisteret et sådant – nu tabt – islandsk kort, mener Skelton (s. 196), dog med yderste forsigtighed, at finde støtte for i den overskrift, som Sjællands biskop Hans Poulsen Resen anfører på sit kort 1605: »Indicatio Gronlandie et vicinarum versus Septentrionem et Occidentem, ex antiqva qvadam mappa rudi modo delineata, ante aliquot centenos annos, ab Islandis, qvibus tunc erat ista terra notissima et navticis nostri temporis observationibus«.

Resens kort skulle herefter bero på »et nogle hundrede år gammelt kort, groft ridset op af islændinge, som dengang var bedst kendt med disse lande« – etc. G. D. Painter skriver ganske vist (s. 252), at »selv en biskop ikke handler under ed, når han sammenstykker et kort, og der er et motiv for mislighed (fraud) i Resens åbenbare hensigt at vise, at de nye opdagelser på den nordvestlige kyst af Amerika længe før var foregrebet af hans egne landsmænd«; men han mener dog, at omtalen af et et par hundrede år gammelt kort, tegnet af islændinge, må have ligget til grund for Resens meget grove skitse.

Rent bortset fra det faktum, at Resen ikke vidste, at det ikke var islændingene, men vestnorske søfolk, der i 1200- og 1300-tallet var »bedst kendte med dette land« og dets kyster, så er der ikke tale om »misligheder«, når en person i 1600-tallet forfatter prangende overskrifter, således som Resen her gør det. Den meget myndige biskop sad på Sjælland, da han tegnede sit kort. Blandt sine mange andre interesser og sin omfattende virksomhed som den danske kirkes primas i en såre vanskelig tid opflammedes han i årene omkring Cunningham, Hall og Lindenovs togter til Grønland af en formentlig kortvarig begejstring for disse nyopdagelser, specielt i forbindelse med traditionen om den middelalderlige norrøne bebyggelse i Grønland. Han har åbenbart haft noget af denne tradition i skriftlig form ved hånden, for så vidt godt et kort tegnet af islændinge. Spørgsmålet er blot, hvor bogstaveligt man skal tage udtrykket »antiqva qvadam mappa . . . delineata, ante aliquot centenos annos«. Resens såvel som datidens begreber om, hvad der var gammelt, var ikke de samme som vores. Derfor kan vi ikke betragte Resens ord herom ud fra vores begreber.

Udtrykkene med henholdsvis »qvadam« og »aliquot« gør det hele tilstrækkelig ubestemt. Om det er gjort bevidst eller ubevidst, kan ikke siges; men der er dog mellemstadier, mere eller mindre halvbevidst og som sådan traditionelt. Man hverken kan eller skal tage udtrykket realistisk og håndfast. Det siger faktisk intet, som man kan bygge nogen en helst hypotese op på.

Uden skygge af »forbryderisk hensigt« gjorde man grundlaget for

sine påstande »gammelt«, hvorved det fik et skær af alderdomlig autoritet. Det er blandt de rester fra middelalderens skolastiske metode, der føres langt ned i tiden og gjorde sig gældende også i 1600-tallets historieskrivning. En nutids respekt for dateringer og årstalsangivelser havde man ikke dengang. Ved at tage Resens ord for håndfast, tillægger man ham en videnskabelig nøjagtighed, som han ikke havde eller kunne have; Resens kortoverskrift er tilstrækkelig vagt udformet til, at den kan karakteriseres som bestående af barokke floskler.

Forøvrigt er der i allerhøjeste grad tale om politisk tendens, eller rettere et politisk formål med kortet i det hele taget, lige som med Stephanius' kort fra 1592. Tendensen kommer klart til orde i Lyschanders grønlandske rimkrønike fra 1608. Det var meningen at animere Christian IV til at fortsætte og udvide ekspeditionerne til Grønland, som nu var begyndt, og bringe de formodentlig endnu levende nordiske »grønlændere« under kronens beskærmelse igen. Resens kort skal derfor også tjene til at underbygge den dansk-norske krones rettigheder i disse nordlige områder. Men når man vil tage både Resens og Stephanius' kort til indtægt for et hypotetisk middelalderligt kort over Grønland og Vinland, tillægger man disse kort mere, end de kan bære.

For sluttelig at samfatte, hvad der efter det ovenfor anførte synes at blive tilbage for VM's vedkommende, må det først og fremmest slås fast, at VM ikke er det, som den amerikanske udgivelse har prøvet at argumentere for. Der foreligger, nøgternt set, et kort over verden, ret skitse-mæssigt udformet antagelig omkring 1440. Dette er vel lige som dets tekster og de tilhørende afskrifter foretaget i det øvre-rhinske område. Afskrifterne omfatter dele af Vincent de Beauvais' *Speculum Historiale*, samt en afskrift eller selvstændig komposition af en hidtil ukendt version af Carpini's rejse til Mongoliet. Det kan ikke med sikkerhed siges, om de fundne manuskriptdele har rummet nogen fortsættelse eller tilføjelser om andre emner, bl. a. den norrøne Vinlands-tradition, og der er intet, der virkelig indicerer det. Kortet er en vilkårlig ændret kopi af Bianco's kort fra 1436, tilsyneladende delvis under hensyn til skildringen af Carpini's færd østpå. På denne kopi tilføjer VM-tegneren de landområder i Atlanten, han har fået nogle meget kortfattede meddelelser om. For Grønlands vedkommende kan der være tale om Clavus' kort som forlæg, men vilkårligt ændret efter VM-tegnerens egen almenegeografiske opfattelse og tegnet i hans egen streg. Vinlandskortet beror helt på tegnerens egen fantasi. Kortet er skitseagtigt og groft tegnet uden den gennemarbejdning, som kendetegner forlægget, Bianco's kort. Det bærer flere tekster, men yderst få stednavne. De oplysninger, som de to tekster vedrørende Grønland og Vinland bringer, synes for den længstes vedkommende at være udformet og udpyntet, bl. a. med udtryk hentet fra

TR, efter kompilatorens forgodtbefindende på grundlag af et delvis misforstået, meget tyndt og tilfældigt kendskab til den norrøne tradition om Vinland og dets opdagelse og besøget af biskop Eirik. Kortet har i øvrigt ingen kildeværdi, og teksterne bringer ingen ny viden og bidrager ikke til at verificere noget som helst af den norrøne tradition og det ældre kildemateriale. Der er ikke opnået bare antydningen af bevis for denne traditions sandhed ved fundet af VM, fordi dette alene bygger på og fabulerende pynter på den selv samme tradition, inden for de snævre rammer, som en korttekst byder.

VM viser kun, at denne norrøne tradition på en eller anden måde er nået til en korttegnen i tiden omkring 1440 i det øvre-rhinske område. Dette er den eneste nogenlunde sikre nye viden, som fundet af VM-kortet har tilført den nordiske historieforskning. Alt ud over dette – ikke mindst den genopvakte frugtesløse diskussion om Columbus' eventuelle nordiske inspirationskilder – er hypoteser og hypotesers epiteser, og således mere væv end videnskab.

Kortet synes ikke at have haft nogen konsekvenser i den nærmeste samtid eller eftertid (således som Clavus' kort). Det, såvel som manuskriptets tekst, er tilsyneladende gået ind til 500 års ubemærkethed, for så i det Herrens år 1958 at dukke op som en sensation, det tog 7 år at udstyre tilstrækkeligt. Hvis den ovenfor anførte opfattelse skal ændres, er forudsætningen, at hidtil ukendt materiale og kildestof findes. »Vinlandskortet« og »Tartarberetningen« er i sig selv vidnesbyrd om, at det kan ske; men den interesse, der på nuværende tidspunkt måtte være tilbage for det foreliggende håndskrift, må koncentrere sig om skildringen af Carpini's færd. Muligvis bringer den heller ikke noget særlig nyt, hvilket visse udtalelser og udgivernes egne kommentarer og noter kunne tyde på. Søgelyset skal dog ikke her rettes imod denne skildring, ej heller mod udgivernes kommentarer til den.

SUMMARY

THE PRESENT article contains a detailed critical comment on "The Vinland Map and The Tartar Relation" published in 1965 by R. A. Skelton, Thomas E. Marston, and George D. Painter for the Yale University Library (Yale University Press). The attention is focused on the Vinland Map (VM) and connected texts.

The manuscript, known exclusively from the facsimile reproduction of the publication, is treated briefly, and it is noted that nothing is stated about attempts to find the provenance. Mr. Marston's dating is accepted and after this the interest is concentrated on Greenland and Vinland on the VM, the texts being treated first. Certain errors and dubious readings in the publication's transcription are demonstrated: the spelling of *Gronenlanda*, the reading of *erissonis*, the patronymic, and the inconsistency of the form *Vinilandam* as against *Vimlandam*. Mr. Painter's proof of the existence of formal expressions and borrowed commonplaces, taken partly from other texts of the map, and partly from the Tartar Relation (TR) is accepted. Furthermore the interest in the cold, common to the VM compiler and the TR author, as well as other expressions and phrases from TR, are demonstrated. It is pointed out that these expressions are empty phrases and formulas, and that they must be ignored accordingly, an attitude which is not adopted by Mr. Painter and Mr. Skelton, however. In this connection a relation between the VM and Adam of Bremen is dealt with, and it is established that an indirect connection between them is a possibility, notwithstanding the fact that the VM compiler does not clearly reveal an understanding of the name Vinland as explained by Adam and the Norse tradition. Vinland as well as Greenland are described as islands by Adam of Bremen, and it can be proved by means of some papal briefs that this was the common conception, at least of Greenland, in the Middle Ages until Clavus's map in the 1420s. The VM compiler and cartographer moves on traditional ground.

The longest VM text beside Greenland on the map is discussed, and it is shown that it must be the VM compiler who mixes up the travels of Bjarni Herjulfsson and Leif Eiriksson—contrary to Norse tradition. The short text pertaining to Vinland is shown to have been compiled in possibly three stages, which seem to indicate that the confounding of the two travels took place during the process of compilation. Neither Mr. Skelton nor Mr. Painter pay any attention to the patronymic, *erissonis*. It has not been understood by the VM compiler; neither did he know the name of Eirik/Erik, cf. bishop Henricus for bishop Eirik later in the text. All this, as well as the inconsistencies in spelling, indicate that the compiler's knowledge of conditions in the North was superficial.

The translation and interpretation of the second half of the long VM text contain direct errors, of which one: the translation of "superiori voluntati" is of great consequence; "superiori voluntati" does not mean "to the will of his superiors", but "to a higher will", i.e. "God's will". The expression "ad orientem hiemale" has been misunderstood by Mr. Skelton and Mr. Painter.

The phrase is taken from TR, but is found in almost the same form in Late Latin, and it means "south-east". On the basis of the incorrect translation Mr. Skelton and Mr. Painter draw far-reaching conclusions about the relation between the curia and the bishop Henricus of the text; such conclusions, therefore, can be ignored.

The discussion returns to the beginning of the translation of the second half of the long text. The translation seems to rest on misconceptions of syntax. "legatus" is to be construed with the following "in hac terra etc.". It is not permissible to insert an arbitrary "&" between "episcopus" and "legatus". The correct translation seems to be the following: "Henrik, the bishop of the Apostolic See for Greenland and adjacent regions, emissary in this truly vast and rich country, arrived etc.". By means of parallels in Norse sources the title "sedis apostolice (gratia) episcopus" is proved to belong to the 15th century, and to have been used in connection with papal provisions to the see of Garðar after 1401. Thus the title which the VM compiler bestows on Henricus is his own invention. The same holds true about "legatus"; this is proved by the fact that the TR author exchanges "nuntius" with "legatus" as a title for Carpi. A 12th century legate would have left far more traces in the source material than the brief notices in the annals.

The VM compiler dates the bishop's voyage to Greenland and Vinland to Pope Pascalis's last year (1117/18). This, however, is incongruent with the years 1112 and 1121 in the Icelandic annals. Mr. Skelton accepts the VM dating and suspects a lost source. This is a doubtful method, since there is no obvious reason for trusting the VM dating more than the annals; after all these are closer to Norse tradition. To comply with the "American" interpretation a reconstruction of the shortest possible itinerary is given; it becomes possible in this way to get very close to the year 1121 as the year of the bishop's return from Greenland. The whole thing, however, must be regarded as supposition and, consequently, doubtful. In actual fact the VM text does not offer any further clarity. Mr. Skelton and Mr. Painter think so, however, because they find *a priori* in the maps and texts the authenticity which was to be proved in the first place. Mr. Painter's view (pp. 251 and 255 in the publication) is cited and contradicted; the authenticity is called into dispute on the basis of the evident stylistic formulas and empty constructions and the superficial knowledge of Nordic conditions in general and the Norse tradition about Greenland and Vinland in particular. Mr. Skelton's and Mr. Painter's assumptions rely on the incorrect translation of "superiori voluntati" and misunderstandings about the bishop's title and, last but not least, on their implicit faith in the authenticity of the texts.

Then follows a section in small print, directing the attention to a number of inconsistencies, possible errors, and inaccuracies in Mr. Skelton's and Mr. Painter's treatises, to some extent concerning other Nordic conditions. They seem to know Northern literature on these subjects from translations into English, German, or French only to a rather haphazard extent. The same is true about the source material, which is quoted only where English publications are available, or indirectly through quotations from special treatises. The

thoroughness and accuracy of Mr. Skelton's and Mr. Painter's investigations are called in question. Their hypotheses are characterized as being thinly based, but propounded and advanced with sometimes unbridled imagination.

The conclusion is reached that the VM texts proffer no augmentation or confirmation of the Norse tradition about Greenland and Vinland and bishop Eirik Upsi. On certain points the information obtained is at variance with the tradition. Mr. Skelton's and Mr. Painter's interpretation-structure seems to fall quite flat. The only novel thing the existence of the VM permits us to establish, is the fact that the Norse tradition about all this reached as far south as the upper-Rhine area, where it kindled the imagination of some transcriber, who then diluted and confounded it.

Then the map itself is examined according to Mr. Skelton. For a start some attention is given to the odd fact that the "astonishing resemblance" between the VM Greenland and the modern Greenland maps of the same size, has really led to the belief that 17 specific stretches of land and localities can be identified. It is a likewise astounding fact that actual measurements made on the map are compared with the pilot directions, as if there might be the slightest possibility of true-to-measure cartography on a *mappa mundi* at that time. The relation between the VM map and the Bianco map is gone over again. Although Mr. Skelton states that the VM cartographer is a mediocre copyist of Bianco, and that he makes deviations from his model at random, he still wants to maintain that the cartographer is true to his original, if any, as regards Greenland (and Vinland). The question immediately arises: why? As it is taken for granted that the compiler of the VM texts and the cartographer is one and the same person, how then, it might be added, could he be suspected to be more true to his original in this respect, since his treatment of the texts is rather loose?

Actually Mr. Skelton rejects Claudius Clavus's map as the model for the VM Greenland. He finds futile any serious investigation of the possibility. Even so, an experimental attempt is undertaken with due regard to the fact that medieval cartography was made more or less free-hand and without thorough geographic knowledge (cf. figures 2 and 3). The southern part of Greenland in Clavus's map will, if the VM cartographer's line is used, be brought to resemble the VM South Greenland, and vice versa.

It is shown how the VM cartographer actually worked on a basis of certain ideas of lines and balance, in other words he worked "artistically". This can be seen from the way in which he places the three large Atlantic islands in north-south positions immediately opposite each other, Vinland towards the west, the whole thing counterbalancing the imagined islands east of Asia. The entire map may be inscribed in an ellipse, which all the "outer edges" of the land regions prove. Of necessity Greenland and Vinland have become islands, partly out of respect for the common geographic tradition, and partly because tradition about Greenland and Vinland spoke of them as islands; Clavus's map showed no more than the southernmost part of Greenland. The VM map, then, has been made free-hand on the basis of tradition.

Mr. Skelton's attempt to presume a now lost Norse model for VM's north-western part proves abortive, partly because it does not seem to have been a

Norse medieval custom to make maps, and partly because he sees in the caption of the Hans Poulsen Resen map a significance which simply is not there, and lastly because such a method must remain doubtful in all circumstances.

The map must be looked upon as being without any source value. It does not tell us anything new; neither does it verify anything but what also the texts "told": that the Norse tradition about Greenland, Vinland, and bishop Eirik had somehow some time in the 15th century found its way to Germany in a very limited version. The rest is hypotheses and epi-theses of hypotheses loosely founded, and so rather the maunderings than the critical mastery of the authors.

The interest must now be turned on TR, which is not treated here. Neither does this, however, seem to bring sensational news—if one can judge from the comments of the editors themselves.

Translated by ERNST DUPONT